

Jeugdcriminaliteit in Gouda vóór 1811

drs Adriana G. Bontenbal & drs C. Doedeijns

Jeugdcriminaliteit in Gouda vóór 1811

In 1530 werd in de Goudse vroedschap een voorstel gedaan om een gebouw of eventueel een aparte afdeling in te richten voor ongehoorzame en opstandige kinderen die daar, alleen op water en brood, voor straf een poosje zouden moeten doorbrengen om tot inkeer te komen.¹ In datzelfde jaar richtte de overheid deze zogenaamde ‘castimentshuisjes’ tot dat doel in en deze huisjes kregen het aanzien van een aparte cellenafdeling in de diverse poortgevangenissen. Later bleek vaak dat deze ‘castimentshuisjes’ ook wel ‘warmoespot’ genoemd, hoofdzakelijk voor volwassen kortgestraften gebruikt werden. De jeugdcriminaliteit eiste heel wat aandacht op van het Goudse stadsbestuur, zodat onder andere ook in 1567 de overheid genoodzaakt was om kinderen die de wetten overtraden op school duchtig te laten geselen door de gerechtdienaren als schrikwekkend voorbeeld voor hun leeftijdgenoten. Er waren ontegenzeggelijk problemen met jongeren binnen de Goudse samenleving zoals blijkt uit de verscheidene manieren van aanpak. De ouders zelf riepen de hulp in van de overheid door een aanvraag in te dienen om een onopvoedbaar kind voor onbepaalde tijd op te nemen in het tuchthuis², kinderen verschenen ook voor de politiemeesters bij lichtere overtredingen, en de ouders waren dan financieel verantwoordelijk voor de opgelegde boeten. Bij zwaardere vergrijpen werden jongeren berecht door de plaatselijke schepenbank en in dit artikel zal alleen de laatste categorie ter sprake komen waarbij in hoofdzaak gebruik is gemaakt van de vonnisboeken.³

De vragen in deze analyse zijn: is er sprake van een bijzondere behandeling van jeugdigen, welke overtredingen en misdrijven begingen de jongeren, in welke context werden de delicten gepleegd en soms wordt gekeken naar de verhouding van de jeugdcriminaliteit met de misdaad in het algemeen. Het stedelijk strafrecht dat gold voor de jongeren zag er heel anders uit dan de strafwetgeving na de invoering van het Wetboek van Strafrecht aan het begin van de negentiende eeuw.

Het stedelijk strafrecht vóór 1811

Het stedelijk strafrecht vanaf de middeleeuwen tot het begin van de negentiende eeuw was een doolhof van rechtsverkeer en dat gold ook voor de stedelijke rechtscolleges. Het oorspronkelijke strafrecht was veelal vastgelegd in de door de grafelijkheid toegekende stadsrechten, waarna die wetgeving eeuwenlang werd bijgesteld naar gelang de eis van de situatie. De oudste stedelijke wetgeving van Gouda is eveneens gegrondvest op het stadsrecht; Gouda verkreeg dit in 1272, waarbij het Leidse recht diende als leidraad bij de rechtspleging van de Goudse schepenbank. Het Leidse stadsrecht is geen algemeen handvest, maar alleen een verzameling rechtsregels. De Leidse connectie blijkt bovendien uit de Leidse rekeningen waarin bijvoorbeeld in 1391 de Goudse rechters om advies bij hun Leidse collega’s kwamen inzake een rechtszaak tussen de baljuw en een Goudse burger.⁴ In de eeuwen daarna moesten de schepenen stedelijk recht scheppen in alle redelijkheid en naar beste geweten, als er in de loop der tijden door maatschappelijke veranderingen gaten vielen in de wetgeving. Om een juist oordeel te vinden kon men vaak terecht bij het recht van andere steden of rechtskringen of bij juridische geschoolde wetenschappers. Geüniformeerde rechtsregels zijn daarom niet te vinden en alleen aan de hand van de stedelijke verordeningen en de dagelijkse rechtspraktijk, zoals die naar voren komt in de stedelijke keuren, administratie en rechtsbronnen, is het mogelijk om inzicht te verkrijgen in

---

¹ L.M. Rollin Couquerque en A. Meerkamp van Embden ed, *Rechtsbronnen der stad Gouda* (’s Gravenhage 1917) 459, 574-575.

² J.E.J. Geselschap, *Inventaris van het Oud-Archief van Gouda* (Gouda 1965). Voortaan aangeduid als OA Zie de inventarisnummers 91-134. In deze kamerboeken staan heel wat verzoeken aan de magistraat van ouders om hun onhandelbare kinderen voor onbepaalde tijd in het tuchthuis te plaatsen.

³ L.A. Kespers, *Inventaris der oude rechterlijke archieven van Gouda* (Gouda z.j.). Voortaan aangeduid als ORA, zie voor de vonnisboeken ORA-176-181.

⁴ A. Meerkamp van Embden ed, *Stadsrekeningen van Leiden (1390-1424)* (Amsterdam 1913) 26. “... den goeden luden van der Goud, die om een vonnesse ghecomen waren an den gerecht, dat stont twisken den beliu van der Goude ende Dirc Janssoen, horen poorter ...”.

de rechtsgeschiedenis van de verschillende steden, zoals nu van de Goudse rechtspraak voor wat betreft de jeugdcriminaliteit.

Een belangrijke bron van het strafrecht en de dagelijkse rechtspraak over de periode 1447 tot en met 1810 is de reeks van de criminele vonnisboeken, waarin bijna alle gewezen vonnissen van de Goudse schepenbank zijn vastgelegd. Voor het beginjaar 1447 zijn geen beweegredenen te geven en dat geldt ook voor andere steden.⁵

Het jaartal 1810 is geen willekeurige datum; het strafrecht in de Nederlanden was tot 1809 geregeld in het oude lokale recht⁶, dat min of meer per landstreek en stad verschilde, en was natuurlijk ook vastgelegd in de plakaten uitgevaardigd door de landsheer en later door de Staten Generaal der Verenigde Nederlanden. In de Franse tijd bracht Lodewijk Napoleon in 1809 eenheid in het strafrecht en verving alle oude wetgeving door het Crimineel Wetboek voor het Koninkrijk Holland⁷. Na de inlijving bij Frankrijk legde Napoleon in 1811 de Franse strafwetgeving de Code Pénal op, omdat volgens hem een natie van drie miljoen zielen er geen eigen wetgeving op na hoefde te houden⁸. Tegelijkertijd met de invoering van de Franse strafwetgeving eindigde het eeuwenoude bestaan van de Goudse schepenbank⁹ en vonden de criminele vonnisboeken eerst een minder goede plaats op stoffige zolders om uiteindelijk aan het begin van de twintigste eeuw geïnventariseerd te worden door L.A. Kesper, gemeentearchivaris in Gouda¹⁰. Hoe zag de rechterlijke instantie eruit vóór 1811.

Vóór 1811 werd in Gouda recht gesproken door de stedelijke schepenbank of vierschaar. Dit rechterlijk college was samengesteld uit de baljuw of schout¹¹ als vertegenwoordigers van de landsheer en zeven schepenen, als gekozen vertegenwoordigers van de stad Gouda. De personele ondersteuning van de schepenbank bestond uit een klerk, de griffier, en een klein aantal 's herendienaren, de gerechtsdienaren. De baljuw of schout was belast met de handhaving van de wetten, met het instellen van vervolgingen tegen misdrijven en met de tenuitvoerlegging van de strafvonnissen en hij was tevens voorzitter van de vierschaar. De schepenen waren als rechters alleen bevoegd voor de beoordeling van de feiten en de bepaling van de strafmaat. De taak van de gerechtsdienaren was misdadigers of verdachten in hechtenis te nemen, bewaking van de verdachte bij de rechtszitting en soms moesten zij binnenskamers een lijfstraf uitvoeren en dan meestal alleen geseling. De scherprechter voerde alle andere openbare lijfstraffen uit en examineerde op verzoek van de schepenbank verdachten op de pijnbank. Van de rechtelijke handel en wandel van de schepenbank getuigen de optekeningen in de vonnisboeken.

Een korte wandeling door de Goudse vonnisboeken is dan wel op zijn plaats, zeker omdat deze boeken het belangrijkste uitgangspunt vormen van dit artikel. In deze boeken staan hoofdzakelijk vonnissen waarop een strafmaat van toepassing is die varieert van enkele dagen op water en brood tot de doodstraf. In het totaal werden 2495 mensen veroordeeld, waarvan 108 veroordeelden de doodstraf kregen, dit is iets meer dan vier procent. Bijna alle delicten vonden plaats in en om Gouda, maar in grote lijnen kan een verschil gemaakt worden tussen delicten binnen de stad en de vrijdom van Gouda, kortom het Goudse rechtsgebied, en delicten die een landelijk probleem vormden en ook Gouda aangingen. Voor wat betreft de misdaden in de stad zelf zijn het voornamelijk overtredingen die berecht werden, zoals straatschenderij, ordeverstoring, openbare dronkenschap, vernielingen, vechtpartijen, maar misdrijven als diefstal met braak en vooral tuinstallen vormden ook een groot maatschappelijk probleem. Buiten de stad Gouda zorgde de politieke en sociale verwickelingen in de Nederlanden voor misdrijven als bedelarij, landloperij en de daarvan afgeleide delicten als roof, moorden meervoudige diefstal uit huizen, hofsteden, tuinen en schepenen, deze delicten werden voornamelijk aan den lijve gestraft.

---

⁵ J. E. A. Boomgaard, *Misdaad en straf. Een onderzoek naar de strafrechtspleging van de Amsterdamse schepenbank 1490-1552* (Zwolle 1992) 17. De correctieboeken van Amsterdam beslaan de periode 1490-1552 en de confessieboeken 1534-1811.

B. M. J. Speet ed., *Het register van criminele sententien uitgesproken door het gerecht van Haarlem* (Haarlem 1989) 4. Dit register begint in het jaar 1432-1470.

D. A. Berents, *Misdaad in de Middeleeuwen. Een onderzoek naar de criminaliteit in het laat-middeleeuwse Utrecht* (Utrecht 1947) 6. In het register van lijf of lit en van 100-jarige verbanning 1315-1375, het oudst gedateerde vonnis is van 1315.

H.M. van den Heuvel, *De criminele vonnisboeken van Leiden 1533-1811* (Leiden 1977/1978).

⁶ Zie voor de Goudse wetgeving onder keuren, ordonnantiën en publicaties.

⁷ Zie voor de regelgeving van de centrale overheid: *Groot Placaetboek, inhoudende de placaten ende ordonnantiën van de hoogh-Mog: heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, ende van de ed: Groot Mog: Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, mitsgaders van de ed: Mog: Heeren Staten van Zeelandt* ('s-Gravenhage 1658).

⁸ C. L. ten Cate, *Tot glorie der gerechtigheid. De geschiedenis van het brandmerken als lijfstraf in Nederland* (Amsterdam 1975) 18.

⁹ S. Faber, *Strafrechtspleging en criminaliteit te Amsterdam, 1680-1811, de nieuwe menslievendheid* (Arnhem 1983) 40. De rechterlijke organisatie viel onder dat gedeelte van Nederland dat viel onder het Keizerlijk gerechtshof in Den Haag en Gouda ressorteerde onder dit gebied.

¹⁰ L. A. Kespers, *Inventaris der oude rechterlijke archieven van Gouda* (Gouda z.j.).

¹¹ Oud archief, zie onder regesten de nummers 124, 145, 226, 230, 231, 233, en 357, eind vijftiende eeuw is het ambt van baljuw en het schoutambt verenigd in een persoon.

In de strafmaat was recidive opgenomen, bijvoorbeeld voor diefstal; bij het eerste vonnis werd de veroordeelde in het openbaar tot bloedens toe gezeseld, bij het tweede vonnis werd hij of zij gezeseld, gebrandmerkt en verbannen en bij het derde vonnis werd vaak de doodstraf opgelegd. Er moet wel gesteld worden dat dit slechts een momentopname is, want de strafmaat bij recidive fluctueerde in de loop der tijden nogal. Deze korte beschrijving in vogelvlucht van de vonnisboeken biedt wel enig inzicht in het Goudse strafrechtverleden, maar een thematisch onderzoek kan toch beter weergeven wat de waarde van die boeken kunnen betekenen voor het historisch onderzoek en in dit geval zullen de lotgevallen van de jongste veroordeelden, de kinderen tot 18 jaar onder de loep genomen worden

Het oud-vaderlands strafrecht kende geen bijzondere bepalingen voor jeugdigen, maar soms lijkt men rekening te houden met minderjarigheid. In het vroegst geschreven gewoonterecht van de dertiende eeuw trad bij de leeftijd van twaalf jaar de meerderjarigheid al in. In de daarop volgende eeuwen tot het begin van de negentiende eeuw werd de meerderjarige leeftijd gebracht op 15 jaar en werden kinderen onder de twaalf jaar in het algemeen niet gestraft. Omdat de wetgeving op het gebied van de minderjarigheid geen bijzondere bepalingen kende, was het bijvoorbeeld nog mogelijk om in 1800 twee jongetjes van negen jaar in Leiden wegens diefstal in vereniging in het openbaar te geselen en tot acht dagen hechtenis op water en brood te veroordelen, en één van hun kornuiten van 13 jaar werd gezeseld en vijf jaar opgesloten in het tuchthuis en de andere jongen van dertien jaar kreeg dezelfde straf als zijn negenjarige metgezellen. De eis van de officier luidde overigens voor alle vier de jongens geseling en zes jaar tuchthuis.¹² Pas in het Crimineel Wetboek van 1809 wordt onderscheid gemaakt tussen kinderen, jong volwassenen en volwassenen. In artikel 21 wordt bepaald, dat kinderen onder de twaalf jaar niet door een rechter mogen worden bestraft, kinderen tussen de twaalf en vijftien jaar mogen onder bepaalde voorwaarden wel getuchtigd worden en wie de leeftijd van achttien jaar nog niet bereikt heeft, krijgt een lichtere straf.¹³ Tot op heden worden deze leeftijdsgrenzen aangehouden en is de strafrechtelijke minderjarigheid bepaald op de leeftijd tussen de twaalf jaar en de nog niet bereikte leeftijd van achttien jaar. De leeftijdsgrens zoals bepaald in de wetgeving van 1809 zal in deze analyse worden aangehouden, temeer daar artikel 21 van het Crimineel Wetboek bij benadering een neerslag zal zijn van de toenmalige strafwetgeving.

Helaas is vooral in de vroege vonnisboeken de leeftijd van de kinderen moeilijk te achterhalen en wordt meestal vermeld dat men rekening gehouden heeft met de lage leeftijd van de verdachte, aangenomen wordt dan dat deze jonger is dan achttien jaar. Ook de leeftijden van de volwassen verdachten worden vaak maar mondjesmaat vermeld in die tijd; dit geldt overigens ook voor de vonnisboeken in de andere steden. Aan welke omvang moeten wij denken, als er over jeugdcriminaliteit in Gouda wordt gesproken.

Over de gehele periode van 1447 tot en met 1810 gaat het over 151 jonge delinquenten, dit is circa zes procent van het totale aantal veroordeelden in Gouda. De bestudering van de Goudse jeugdcriminaliteit zal per eeuw bekeken worden om zodoende een wat gedetailleerder beeld te kunnen schetsen van de geschiedenis van de jeugdige criminelen in Gouda.

Schema 1. Gemiddelde leeftijd jeugdige veroordeelden per eeuw

Eeuw	Personen	Gem. leeftijd
15 ^e	1	16,0
16 ^e	10	14,1
17 ^e	80	15,8
18 ^e	17	14,9
19 ^e	9	14,6
totaal	117	15,0

Jeugdcriminaliteit in de vijftiende en zestiende eeuw

In de vijftiende eeuw werden heel wat mensen gestraft¹⁴ voor allerlei misdrijven, onder wie ook een zestienjarige jongen Jacob Willemsz. Op 17 januari 1496 kwam Jacob voor het gerecht wegens scheepsdiefstal en werd veroordeeld tot zes jaar verbanning uit stad en jurisdictie¹⁵. De vierschaar laat de duur van de

¹² H.M. van den Heuvel, *De criminele vonnisboeken van Leiden 1533-1811* (Leiden 1977-1978) 144.

¹³ ORA-4a Boek van Missieven aan Schepenen.

¹⁴ In totaal werden in de vijftiende eeuw 550 mensen veroordeeld.

¹⁵ ORA-176 p. 153.

verbanning over aan het geluk van Jacob, hij moest namelijk met dobbelstenen gooien en het aantal gegooiden ogen zou de duur van zijn verbanning bepalen. In zijn geval gooide hij zes ogen. Zoals te doen gebruikelijk in het strafrecht van die tijd volgde een voorwaardelijke veroordeling, als hij binnen zes jaar banbreuk zou plegen, dat wil zeggen als hij binnen de periode van zes jaar in Gouda zou terugkeren dan zou hij zijn rechterhand verliezen. Er zijn aanwijzingen dat er meerdere jeugdige veroordeelden zijn. Op 19 november 1449 kregen Geryt Willem de stoelenmakerszoon en Geryt coman Cornelisz, beiden afkomstig uit Gouda een voorwaardelijke straf¹⁶ namelijk voor straatschenderij en voor vernielingen aan huizen in de nacht, zij hadden ruiten ingegooid en daardoor onrust veroorzaakt. De voorwaardelijke straf was acht jaar verbanning met daarbij nog weer een voorwaardelijke doodstraf. Net als in het geval van Jacob Willemsz wordt ook hier het aantal jaren verbanning door dobbelstenen bepaald.

Veroordeelden in de vijftiende eeuw

19-11-1449	Geryt, coman Cornelisz,	Gouda	“jeugdige leeftijd”
19-11-1499	Geryt, Willem de stoelenmakersz	Gouda	“jeugdige leeftijd”
02-17-1496	Jacob Willemsz	Niet vermeld	16 jaar

In de zestiende eeuw zijn er wat meer leeftijdsvermeldingen en bestaat ruim 6,5 procent van alle veroordeelden uit jongeren onder de achttien jaar, dit percentage is iets hoger dan de het gemiddelde van zes procent over de gehele bestudeerde periode¹⁷. De jongste veroordeelde was een meisje van elf jaar Margriete Dirck Spilletgensd die in 1570 voor de Goudse schepbank verscheen. In 1567 was zij tijdens de jaarmarkt weggelopen met een marskramer en had daarna heel wat diefstallen op markten gepleegd. De rechtbank liet zich in haar geval leiden door haar leeftijd en haar goede wil. Op verzoek van Margriete veroordeelde de rechtbank haar tot plaatsing in een Gouds klooster en tot de betaling van de gerechts- en gevangenskosten. Een aparte vermelding in het vonnis is wel, dat de gerechtskosten ditmaal door de burgemeesters betaald werden “om godts wille”.¹⁸ Een andere jongen Willem Huyben uit Vlaanderen kreeg ook een milde straf waarbij rekening met zijn leeftijd gehouden werd. In 1551 werd hij wegens landloperij en bedelarij op het platteland alleen gestraft met een educatieve maatregel. Hij moest op het schavot de strafvoltrekking aan de andere gevangenen aanzien en wat hij te zien kreeg was de strenge geseling van twee Vlaamse Landgenoten.¹⁹ Zelfmoord viel onder het strafrecht en de zelfmoord van de zestienjarige Willem Ghijsbertsz van de Nieuwe Haven was een triest geval.²⁰ Willem, een kleingarens spinner pleegde thuis zelfmoord door zich aan een balk te verhangen. Omdat zelfmoord onder het strafrecht viel, eiste de officier de standaard straf voor dit vergrijp namelijk dat het lichaam op een horde naar het galgenveld buiten de stad moest worden gesleept om daar in een mik aan de galg gehangen te worden, dit was de gangbare strafmaat voor alle zelfmoordenaars. Deze eis werd door de vierschaar niet overgenomen, want de vroedschap besloot op 30 oktober 1595 de familie toestemming te geven om Willem 's avonds tussen negen en tien uur in alle stilte op het kerkhof te begraven. De motivatie daarvoor was, dat Willem sinds de laatste Goudse kermis “an rasende koortse sieck geweest ende seer groote pijn int hoofd geleden hadde”. Vanaf het einde van de zestiende eeuw werd dit besluit steeds vaker door de stedelijke vroedschappen genomen wanneer bleek dat de zelfmoord vanuit psychische problemen was gepleegd.²¹

De zwaarst gestrafte jongere was de vijftienjarige Gillis Jorisz, uit Brugge.²² Hij werd op 19 augustus 1589 veroordeeld wegens medeplichtigheid aan meervoudige diefstal in Nieuwerbrug, Zwammerdam en Aarlanderveen, waarbij hij fungeerde als uitkijk. Gillis werd tepronkgesteld op het schavot met een strop om de hals en moest de strafvoltrekking aan de andere veroordeelden bijwonen. Ook hij krijgt een gruwelijk schouwspel te zien. Samen met vijf andere veroordeelden onder wie nog een jongen van 14 jaar woonde hij de voltrekking van de doodstraf aan drie mensen bij. Eén man werd levend verbrand op de Markt, zijn vriendin werd eerst gewurgd en daarna verbrand en een andere man werd gehangen. Na dit aanschouwd te hebben

¹⁶ ORA-176 p. 16.

¹⁷ In de zestiende eeuw worden 536 mannen, 98 vrouwen en twee mensen van wie het geslacht niet vermeld wordt, veroordeeld. Het totaal aantal veroordeelde jeugdigen is 42. Zie voor het gemiddelde percentage p. 3.

¹⁸ ORA-177, f50-50v.

¹⁹ ORA-176, p. 263.

²⁰ ORA-177, f130v-131.

²¹ Criminele vonnisboeken Leiden.

²² ORA-177, f103v-104. Gillis Jorisz, alias cleyn Gillis of Pol van Claveren.

moest hij een geseling tot bloedens ondergaan en werd hij gebrandmerkt op zijn rechterschouder waarna hij voor 101 jaar verbannen werd uit Holland en Westfriesland op straffe van de galg. Gillis moest onmiddellijk na de strafvoltrekking voor zonsongang de stad en haar vrijheid verlaten en binnen drie dagen uit Holland en Westfriesland vertrokken zijn.

Een andere jongen Jan Gerritsz van zeventien jaar beging weer een andersoortige overtreding.²³ Hij werd in juni 1597 opgepakt omdat hij zonder vrijgeleide van de Amsterdamse officier via Dordrecht naar Willemstad reisde om daar werk te zoeken. Deze overtreding is in strijd met de verordening op de vrijgeleide. Blijkbaar was dit niet zo'n zware overtreding want hij moest beloven dit niet meer te doen op de straf "inden placate begrepen".

Veroordeelden in de zestiende eeuw

27-11-1551	Willem Huyben	Delft	"jeugdige leeftijd"
12-01-1559	Maerten Cornelisz, schuitenvoerder	niet vermeld	"jeugdige leeftijd"
10-07-1561	Willebrort Cornelisz, alias Blanckertgen	Oudewater	"jeugdige leeftijd"
10-07-1561	Jasper de Mey Cornelisz, alias Quack, horlogemaker	Brugge	"jeugdige leeftijd"
05-12-1567	Heynrick Gerritsz	Utrecht	"jeugdige leeftijd"
27-02-1568	Cornelis Eewoutsz	Schiedam	"jeugdige leeftijd"
08-03-1569	Cornelis Meesz	Gouderak	"jeugdige leeftijd"
27-11-1570	Margriete, Dirck Spilletgensd	Gouda	11 jaar
21-05-1574	Claes Thomasz, soldaat	Zevenhuizen	"jeugdige leeftijd"
22-12-1578	Walraven Jeroensz	Haarlem	13 jaar
12-07-1581	Willem Claesz	Langstraat buiten Enkhuizen	"jeugdige leeftijd"
24-12-1584	Job Pietersz	Strijen	"jeugdige leeftijd"
08-09-1586	Jochum Nieuwbouwer	Itzehoe in Duitsland	"jeugdige leeftijd"
05-05-1589	Jan Halingh	Winchester in Engeland	"jeugdige leeftijd"
20-05-1589	Hans de Backer	St, Nicolaas (Land van Waas)	"jeugdige leeftijd"
20-05-1589	Hans Kiecken	Aalst	"jeugdige leeftijd"
19-08-1589	Frans van Antwerpen, sloopstimmerman	St. Willebrortsveld (Borgerhout)	"jeugdige leeftijd"
19-08-1589	"Hans"	Antwerpen	14 jaar
19-08-1589	Gillis Jorisz, alias cleyn Gillis of Pol van Claveren	Brugge	15 jaar
15-08-1590	Jan de Wilde	Ieper	"jeugdige leeftijd"
27-04-1591	Willem Lourisz	Utrecht	11 jaar
18-08-1590	Laurens Jansz	Antwerpen	"jeugdige leeftijd"
16-11-1591	Ysbrant Christoffelsz	Leiden	"jeugdige leeftijd"
01-02-1592	Maerten Jansz van Zegvelt	Gouda	"jeugdige leeftijd"
07-08-1592	Jan Jorisz, schipper	Gouda	"jeugdige leeftijd"
22-11-1593	Jan Gerritsz	Rotterdam	"jeugdige leeftijd"
12-02-1594	Jacob Jacobsz Sas, sloopstimmerman	Gouda, poorter	"jeugdige leeftijd"
03-10-1594	Jan Claesz, alias den Duyvel	niet vermeld	"jeugdige leeftijd"
03-10-1594	Cornelis Willemsz, alias Leckerbier	niet vermeld	"jeugdige leeftijd"
03-10-1594	Cornelis Jansz, alias Eenarm	niet vermeld	"jeugdige leeftijd"
03-10-1594	Jan Kers	niet vermeld	"jeugdige leeftijd"
26-10-1594	Heynrick Matheusz	Antwerpen	"jeugdige leeftijd"
02-09-1595	Dirck Maertensz, schippersknecht	Gouda, poorter	"jeugdige leeftijd"
30-10-1595	Willem Ghijsbertsz, kleingarenspinner	Gouda	16 jaar
06-03-1596	Jan Evenen	(R)ouan	14 jaar
05-10-1596	Cornelis Hendricxz	Cappelle	14 jaar
13-06-1597	Bruyn Jansz	Emden	16 jaar
13-06-1597	Jan Gerritsz	Emden	17 jaar
30-05-1598	Dirck Goossensz, kleermaker	Gouda, geb. Den Bosch	"jeugdige leeftijd"
23-10-1598	Bruyn Cornelisz, pottenbakker	niet vermeld	"jeugdige leeftijd"
23-10-1598	Allert Eewoutsz	niet vermeld	"jeugdige leeftijd"
16-01-1599	Joost Lievensz van Vuchten, legwerkmaker	Gouda, poorter, geb. Gent	"jeugdige leeftijd"

Voor de vijftiende eeuw wordt het onderzoek enigszins bemoeilijkt, omdat er vrijwel geen leeftijden worden vermeld. Waarschijnlijk waren er zeker wel jongeren die zich schuldig maakten aan overtredingen gezien het aantal stedelijke verordeningen in die periode.²⁴ Zoals onder andere bleek uit een keur van rond 1490 waarin kinderen onder de twaalf jaar wegens tuindiefstal voor straf wel werden geselsd, maar niet beboet of op de kaak tepronkgesteld werden.

De vonnissen in de zestiende eeuw geven een duidelijker beeld zien en het zijn dan vooral delicten als landloperij en bedelarij die de overhand krijgen. Debet aan dit verschijnsel zijn de bevolkingsgroei aan het einde

²³ ORA-177, f137. Hij had twee jaar in Amsterdam aan de Burgwal en in de vuilnisputten gewerkt.

²⁴ Rechtsbronnen Gouda 115, 120, 138-139 en verder.

van de vijftiende eeuw, de opkomst van de handel en nijverheid die mensen ertoe bracht hun woonplaatsen te verlaten om werk te zoeken en de soms stagnerende graanaanvoer, waarvan hongersnood vaak het gevolg was. Landloperij en bedelarij werden zwaar gestraft, temeer omdat het zwerversbestaan vaak gepaard ging met diefstal en beroving. De steden die in de eeuwen daarvoor een zekere gastvrijheid konden en wilden verlenen, waren financieel niet meer in staat het groeiende aantal 'vreemde armen' bij te staan. De centrale en stedelijk overheid weerde zich tegen landlopers en bedelaars door vaker decreten en maatregelen uit te vaardigen met steeds strengere strafmaten. De zwervers daartegenover organiseerden zich ook meer en meer, waarbij heel wat jongeren zich aansloten om hand en spandiensten te verlenen. De Goudse vierschaar opende op haar beurt het offensief tegen de jeugdcriminaliteit door in de gerechtelijke uitspraken haar toevlucht tot educatieve strafmaatregelen te nemen zoals de bijwoning van terechtstellingen van de groepsgenoten, in de hoop dat de jeugd op het rechte pad zou komen of blijven. Hoe ontwikkelde het stedelijk beleid zich verder in de dagelijkse rechtspraak gezien de komst van deze stroom van jonge en volwassen vagebonden?

De andere kant van de Gouden eeuw

Helaas voor het onderzoek is er een leemte in de vonnisboeken van ongeveer 50 jaar over de jaren 1669 tot en met 1719, zodat er waarschijnlijk heel wat gegevens over de jeugdmisdaad voorgoed verdwenen zijn. Daarom is gekozen voor een wat fijnmaziger analyse en zal de zeventiende eeuw per kwartaal worden bekeken. In onderstaand schema is te zien dat in de zeventiende eeuw de meeste vonnissen van jongeren, maar ook van volwassenen geweest werden in het eerste kwart van die eeuw en pas vanaf 1650 daalt het aantal veroordelingen. Een vergelijking met het misdadcijfer in een andere stad is dit keer mogelijk. In Leiden werden in dezelfde periode meer dan 2100 mensen veroordeeld, waarvan de helft in het eerste kwart van de zeventiende eeuw, iets minder dan de helft in het tweede kwart en ongeveer een tiende deel in het derde kwartaal.²⁵ Ook in die stad is een daling te zien, maar voor beide steden geldt natuurlijk dat het een momentopname in tijd en ruimte. De verhouding van het aantal veroordelingen in beide steden verschilt aanmerkelijk, wat zeer waarschijnlijk te wijten is aan het inwonerstal. Het inwonerstal van Leiden overtrof meer dan viermaal het aantal inwoners van Gouda.²⁶ In Gouda bedroeg het aantal jeugdige criminelen ruim acht procent van het totaal over de periode 1600-1669. Dit percentage is toch vrij hoog gezien het gemiddelde van zes procent criminele jongeren over de periode 1447-1810.²⁷

Schema 2. Veroordeelden in de zeventiende eeuw (1600-1669)

Periode	Volwassenen				Jeugdigen				totaal	
	Mannen		Vrouwen		Jongens		Meisjes		Totaal	%
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%		
1 ^e kwart	528	53,3	148	14,9	63	6,4	4	0,4	743	74,9
2 ^e kwart	115	11,6	46	4,6	6	0,6	1	0,1	168	16,9
3 ^e kwart	59	5,9	15	1,5	4	0,4	3	0,3	81	8,2
Totaal	702	70,8	209	21,1	73	7,4	8	0,8	992	100,0

Onder al deze jeugdige delinquenten zijn er slechts zeven afkomstig uit Gouda, vijf jongens en twee meisjes, die op één na allen in het eerste kwart van de zeventiende eeuw voor het gerecht kwamen. Op 13 augustus 1610 kwamen drie jongens voor die gezamenlijk appels uit een tuin hadden gestolen. De drie, Jan Jansz²⁸, Claes Ariensz²⁹ en Jan Jansz, een zestienjarige kleingarens spinner³⁰, kregen als straf om binnenskamers, in dit geval in de raadkamer op het stadhuis, op hun knieën vergiffenis te vragen en Jan Jansz, de kleingarens spinner de oudste en vermoedelijk de aanstichter, moest voordat hij vergiffenis zou vragen, eerst acht dagen op water en brood in een castimentshuisje doorbrengen.

²⁵ H.M. van den Heuvel, *De criminele vonnisboeken*, 64-250. In totaal worden 2124 mensen veroordeeld in de periode van 1600-1668, waarvan 47% in het eerste kwartaal, 42 procent in het tweede en 11 procent in het derde kwartaal.

²⁶ P.Lourens en J Lucassen, *Inwoneraantallen van Nederlandse steden ca. 1300-1800* (Amsterdam 1997) 108 en 113. Voor Gouda was het aantal in 1622 > 14.627 inwoners en in 1665 > 15.000 inwoners. In Leiden in 1622 > 44.745 inwoners en in 1665 > 67.000 inwoners.

²⁷ Zie p 2, in de periode 1447-1810 zijn 151 jeugdige personen veroordeeld, dit is ca zes procent van het totale aantal veroordeelden.

²⁸ ORA-178 f6v-7. Jan wordt vermeld als Jan Jansz, zoon van Hans de legwerker.

²⁹ Ibidem f5-5v.

³⁰ Ibidem f5.

Zeven jaar later werden weer twee jonge Gouwenaren gestraft. In januari legde de rechter Pieter Vrancken en zijn negentienjarige vriend Dirck Pietersz wegens straatschenderij bij nacht en voor openbare dronkenschap een boete van 12 gulden en een hechtenis van twee weken op water en brood in een castimentshuisje op, na afloop daarvan moesten zij op hun knieën in de raadkamer vergiffenis vragen. Bovendien kregen beiden nog een herbergverbod voor de periode van één jaar op straffe van meerdere correctie.³¹ Uit een aantekening blijkt dat zij de opsluiting op water en brood achter de rug hebben en vergiffenis hebben gevraagd “Pieter Vrancken ende Dirck Pietersz zijn ter Kamer geweest den lesten January 1617 ende hebben ’t vonnis in dat point voldaan”. Drankmisbruik onder jeugdigen en volwassenen was een belangrijk maatschappelijk probleem in Gouda, gezien de talloze verordeningen en gerechtelijke uitspraken, die herbergbezoek verboden op straffe van een strengere justitiële aanpak.

De laatste Gouwenaar was een meisje van twaalf Jannitgen Jansd die wegens diefstal van lakens en andere goederen werd veroordeeld tot een straf voor onbepaalde tijd in het tuchthuis, waar zij moest werken voor haar kost.³² Haar moeder werd gevonnist omdat zij haar dochter tot diefstal had aangezet en werd daarom voor zes jaar verbannen, wanneer moeder en dochter weer herenigd zijn is niet bekend.³³

Veroordeelden zeventiende eeuw

18-01-1601	Claes Jansz	Gent	14 jaar
19-04-1601	Hessel Jansz	Veessen bij Zwolle	14 jaar
19-04-1601	Pieter Claesz	Vroutgensland bij Emden	14 jaar
19-04-1601	Jan Jansz	's-Hertogenbosch	16 jaar
18-01-1603	Gerrit Pietersz	Emden	15 jaar
08-10-1603	Ruth Rutgersz	Stavoren	14 jaar
08-10-1603	Wouter Jacobsz	Alkmaar	15 jaar
08-10-1603	Jan Jansz	Antwerpen	16 jaar
08-10-1603	Jan Nanningsz	Steeckhuysen	16 jaar
02-12-1604	Jan Claesz	Emden	17 jaar
02-12-1604	Isaack Isaacksz	Canterbury	17 jaar
29-05-1610	Jan Lijns	Plymouth	14 jaar
13-08-1610	Jan Jansz, Hans de legwerkersz	Gouda	13 jaar
13-08-1610	Claes Ariensz	Gouda	14 jaar
13-08-1610	Jan Jansz, kleingarens spinner	Gouda	16 jaar
11-09-1610	Jaques de Goey	Delft	16 jaar
11-09-1610	Sybrant Rijms	Belthem in Friesland	16 jaar
11-09-1610	Jan Boucksuel	Valenciennes	17 jaar
11-09-1610	Jan Jansz	Middelburg	17 jaar
14-10-1610	Anna Courts	Alkmaar	16 jaar
03-03-1611	Frans Fransz	uit Utrecht	17 jaar
20-08-1611	Daniel Morre	Edinburgh	16 jaar
08-09-1611	Jan Fransz	Amsterdam	16 jaar
08-09-1611	Symon Jacobsz	Monnikendam	16 jaar
12-06-1612	Jacob Timmermans	Vijfwegen in Vlaanderen	15 jaar
14-07-1612	Jan Jacobsz	Rotterdam	14 jaar
14-07-1612	Pouwels Pietersz	Harderwijk	15 jaar
22-11-1612	David Jorisz	Leiden	16 jaar
06-06-1614	Arien Thomasz	Franecker	17 jaar
20-09-1614	Ursul Pietersz	Honsen in Holstein	13 jaar
20-09-1614	Jan Hendricxz	uit “Oostland”	15 jaar
20-09-1614	Maerten Jansz	Schagen	17 jaar
20-09-1614	Willem Cornelisz	Benningbroek	17 jaar
23-01-1615	Claes Petyz	Haarlem	15 jaar
23-01-1615	Gerrit Ariensz	uit Gulick	16 jaar
23-01-1615	Joris Craenhals	Belle	16 jaar
16-07-1616	Hendrick Jansz	Gent	16 jaar
10-08-1616	Frans Samas	Leeuw bij St. Truiden	17 jaar
07-10-1616	Michiel Blanckaert	Antwerpen	16 jaar
16-01-1617	Pieter Vrancken	Gouda	17 jaar
21-09-1617	Jannitgen Jansd	Gouda	12 jaar
27-01-1617	Thielman Jansz	Berchslantdt bij Keulen	16 jaar
02-02-1617	Cornelis Jacobsz	Aardenburg	16 jaar

³¹ ORA-178 f117v-118.

³² Ibidem, f127v-128.

³³ Ibidem, f127v. Adriaentgen Michielsd, echtgenote van Abraham Jacobsz uit Oudenaarde, wordt wegens het aanzetten van haar dochter tot diefstal veroordeeld tot zes jaar verbanning uit stad en vrijheid op straffe van meerdere correctie. Zij moet tevens voor zonsongang vertrokken zijn.

06-02-1617	Rijck Jansz	Utrecht, geb. Nijmegen	14 jaar
04-08-1617	Jan Cornelisz	Emden	16 jaar
02-09-1617	Margriet la Franche	niet vermeld	17 jaar
06-09-1617	Abraham Jansz	niet vermeld	17 jaar
07-10-1617	Abraham Claesz	Keulen	16 jaar
16-10-1617	Abraham Jansz (2 ^e veroordeling)	niet vermeld	17 jaar
28-10-1617	Thobias Jansz, linnenwever	Amsterdam	16 jaar
16-02-1618	Ysaack Jansz	Amsterdam	15 jaar
16-02-1618	Cornelis Cornelisz	Langstraat	17 jaar
24-02-1618	Claes Cornelisz	's-Gravenhage	16 jaar
12-05-1618	Sybrant Joosten	Haarlem	15 jaar
08-08-1618	Jan Symonsz, alias Vryesgen	Harlingen	16 jaar
08-08-1618	Frederick Gerritsz, alias Besgen	Emden	17 jaar
01-09-1618	Jeremias Jansz	Goes	15 jaar
19-07-1619	Jan Cornelisz	's-Gravenhage	17 jaar
20-07-1619	Jan Joosten	Middelburg (ZL)	15 jaar
04-04-1620	Jan Febrijnsz, leertouwer	uit Groningen	16 jaar
02-06-1620	Anna Hendricxd	Culemborg	16 jaar
30-06-1623	Pieter Pietersz	Belle in Vlaanderen	17 jaar
31-07-1623	Jan Harmensz, twijnder	Leiden	17 jaar
25-02-1624	Jacob de Bruyn	niet vermeld	11 jaar
01-08-1624	Cornelis Jansz, varensgezel	Amsterdam	17 jaar
07-08-1624	Govert Mathijsz, kleingarens spinner	Gouda	16 jaar
31-03-1626	Pieter Thomasz	niet vermeld	"jeugdige leeftijd"
16-04-1626	Jacques Robbertsz, fustijnmaker	Delft	17 jaar
20-01-1627	Hendrick Jansz, stoelenmaker	Antwerpen	16 jaar
23-01-1627	Aelbert Douwes, schoenmaker	Boertange	14 jaar
23-01-1627	Pieter Abrahamsz, alias Pieter Traraer	Amsterdam	17 jaar
21-11-1636	Dirck Gerritsz, kleermaker	Woerden	17 jaar
24-04-1641	Marritgen Jansd	schans Littoy bij Gent	17 jaar
02-05-1641	Jan Jansz	Cothen in Utrecht	17 jaar
30-08-1658	Maria Jansd Beuckelaer	Gouda	17 jaar
30-08-1658	Cornelis Pietersz, alias Jan Baef	's-Gravenhage	14 jaar
30-08-1658	Abraham Jansz Keuyteman	Amsterdam	17 jaar
30-08-1658	Johan Simens	Zoetermeer	17 jaar
30-08-1658	Maria Jansd	Delft	17 jaar
30-08-1658	Simon Jansz, alias 't Boertie	Benthuizen	17 jaar
02-08-1664	Antonetta Jansd, alias Vuysgen	Schoonhoven	17 jaar

Alle andere veroordeelde jongeren werden berecht voor landloperij, diefstal, banbreuk of een combinatie hiervan. De zeventienjarige Jan Claesz afkomstig uit Emden kreeg wel een zeer zware straf.³⁴ Jan had op die leeftijd al een redelijk lang crimineel verleden achter de rug en was eerder in Utrecht gezeseld, gebrandmerkt en voor eeuwig verbannen uit de provincies Utrecht, Holland, Zeeland en Westfriesland op straffe van de galg. Eigenlijk zou hij de doodstraf moeten krijgen, omdat hij zich aan banbreuk schuldig had gemaakt, maar dat bleek niet uit het vonnis. Jan werd wegens banbreuk en meervoudige diefstal veroordeeld om op het schavot tot bloedens toe gezeseld te worden en hij werd nogmaals gebrandmerkt; bovendien kreeg hij nog een gale straf van vier jaar.³⁵

Vaak was er sprake van een zekere bendevorming waarbij jeugdigen zich steeds vaker aansloten; de zestienjarige Anna Hendricxd uit Culemborg³⁶ werd met twee andere vrouwen gevangen genomen wegens landloperij en waarzeggerij. Zij werden ervan beschuldigd dat zij met zigeuners hadden rondgezworven en met handlezen mensen geldaftroggelden. De drie jonge vrouwen werden veroordeeld tot geseling binnenskamers door de gerechtsdienaren, waarna levenslange verbanning uit Holland en Westfriesland volgde.

Het vonnis van de zestienjarige Daniël Morre uit Edinburgh was wat milder, hij werd beschuldigd van landloperij en tevens verdacht van diefstal.³⁷ Daniel moest voor de vierschaar op zijn knieën om vergiffenis vragen en kreeg daarna een verbanningsstraf van drie jaar uit de stad en vrijheid van Gouda. Een leeftijdgenoot

³⁴ ORA-177, f196v-197.

³⁵ Ibidem. De diefstallen waren gepleegd in het zuidoende van Zevenhuizen, in Bergambacht, op de Zegwaardse weg niet ver van Benthuizen, in Wateringen, in Waddinxveen en in Stolwijk. De gestolen goederen werden voor hem door vrouwen via de lommerk verkocht.

³⁶ ORA-178 f184v. De twee andere vrouwen zijn Cathalijne Baerntsd (30 jaar) uit Vlissingen en Agniet Barentsd (28 jaar) uit (..)wenburch.

³⁷ Ibidem, f26-26v.

van hem Michiel Blanckaert, uit Antwerpen³⁸ werd weer zwaarder gestraft en samen met twee andere jonge mannen beschuldigd van landloperij, bedelarij en meervoudige diefstal. Zij moesten eerst op het schavot de ophanging van Jochum Melders bijwonen³⁹ waarna alle drie op het schavot tot bloedens toe werden gezeseld. Na hun geseling volgde een verbanning van 25 jaar⁴⁰.

Ook andere wat humanere vonnissen zijn te vinden.⁴¹ Jan Lijns een veertienjarige jongen uit Plymouth kwam voor het gerecht wegens medeplichtigheid aan meervoudige diefstal met geweld. Hij was door drie soldaten overgehaald om hen bij verscheidene diefstallen bij te staan. Jan moest op zijn knieën vergiffenis vragen en werd voor zes jaar verbannen, de rechtbank besloot tegelijkertijd om Jan naar Plymouth terug te brengen en hem aan zijn ouders over te dragen.

Ook de jongste veroordeelde de elfjarige Jacob de Bruyn werkte weer met een ander samen⁴² en werd samen met Andries Aertsz, een twintigjarige lijndraaier, veroordeeld wegens zakkenrollerij en diefstal uit pothuizen. Beiden kregen een tuchthuisstraf voor onbepaalde tijd zoals dat vaker voorkwam en omschreven werd "tot discretie van de magistraat". Dat wil zeggen, ze zouden worden ontslagen uit het tuchthuis als de magistraat de straftijd wel lang genoeg had gevonden waarbij vooral goed gedrag een pluspunt was.

Helaas ontlieden jongeren onder de achttien jaar de doodstraf niet. De Goudse vierschaar veroordeelde de zeventienjarige Johan Simens uit Zoetermeer op 30 augustus 1658 ter dood wegens landloperij, bedelarij en meervoudige diefstal.⁴³ Ook hij heeft een aanzienlijk crimineel verleden achter de rug. Op dertienjarige leeftijd was hij in 1654 voor drie jaar verbannen uit Den Briel, in 1656 voor zes jaar uit Den Haag en verder had hij tweemaal in Utrecht gevangen gezeten en in Diemerdijk was hij gezeseld en tot gevangenisstraf veroordeeld. Aangezien recidive mede de strafmaat bepaalde, is hij tot de doodstraf veroordeeld.⁴⁴ Na ophanging op het schavot bij het stadhuis werd zijn lichaam naar het galgenveld buiten de stad gevoerd, waar het lichaam nogmaals door de scherprechter werd opgehangen waar het daar zou blijven hangen tot het vergaan was.

De zeventiende eeuw was in economisch opzicht voor de Nederlanden een periode van bloei en expansie, waardoor de ruime werkgelegenheid, die daar een gevolg van was, een massa vagebonden aantrok van elders, zodat ondanks de welvaart de armoede schrikbarende vormen aannam. Deze ontwikkeling is ook te zien in Gouda, waar de groeiende jeugdcriminaliteit onder de vreemdelingen opzienbarend hoog is. De armoede maakte van hele families of groepen van mensen economische vluchtelingen waar de steden nauwelijks een antwoord op hadden en als zij dit hadden dan waren het voornamelijk verbanningsstraffen, waardoor het probleem alleen verplaatst werd. Door de verbanningsstraffen kwamen de vagebonden, landlopers of bedelaars in een neerwaartse cirkel terecht; verbanning leidde vaak tot banbreuk, banbreuk leidde tot strengere straffen en omdat recidive meegenomen werd in de strafmaat leverde dit nog strengere straffen op. De meest toegepaste lijfstraffen waren geseling en brandmerking en uiteindelijk was in veel gevallen de galg het eindpunt van het zwerversbestaan. Ging het in de achttiende eeuw beter?

De jeugdmisdaad in de achttiende eeuw tot de invoer van het Wetboek van Strafrecht

In de achttiende eeuw liep het misdaadcijfer gestaag terug, maar ook de gemiddelde leeftijd van de jeugdigen werd steeds lager.⁴⁵ De oudste veroordeelde in Gouda was een 73-jarige Gouwenaar Pieter Gerritsz van Westreenen, alias Piet den Rotten⁴⁶. De jongste was Ary Begeer, alias Muys, een twaalfjarige Goudse

³⁸ ORA-178, f116v-117. De twee andere jongens zijn Floris Robou, 19 jaar en afkomstig uit Namen en Commer Leendertsz, 18 jaar en afkomstig uit Diest in het Land van Zierikzee.

³⁹ Ibidem, f115-116. Jochum Melders, 21 jaar en afkomstig uit Edam. Wordt ter dood veroordeeld door middel van ophanging op het schavot wegens banbreuk, diefstal, beroving, inbraak en openbare dronkenschap. Hij was reeds viermaal eerder veroordeeld waarvan tweemaal in Gouda. Zie hiervoor RA-178 f102v-103 als Jacob Jansz en RA-178 f108v-110 als Jochim Melchiorz

⁴⁰ Michiel en Floris worden verbannen uit Holland, Zeeland en Westfriesland en Commer alleen uit Holland en Westfriesland.

⁴¹ ORA-178 f2v.

⁴² ORA-179, f1v. Ook van Andries Aertsz wordt de plaats van afkomst niet vermeld.

⁴³ Ibidem, f172-175.

⁴⁴ Ibidem, hij bekent diefstallen in Den Briel, Den Haag, Utrecht, Emmenes, Arnhem, Woerden, Oudewater, Dordrecht, 's-Gravenzande en in Bloemendaal (Gouda).

⁴⁵ In de achttiende eeuw, van 1719 tot 1799 worden er in totaal 265 mensen veroordeeld, 199 mannen (75,1%) en 66 vrouwen (24,9 %). Van deze 265 veroordeelden zijn er zeventien onder de achttien jaar, vijftien jongens en twee meisjes met leeftijden die variëren tussen de 12 en 13 jaar, met een gemiddelde leeftijd van 14,9 jaar., zie ook schema van de gemiddelde leeftijden op p. 3.

⁴⁶ ORA-180 f144v-146. Pieter Gerritsz van Westreenen, alias Piet den Rotten, een vetlapper van beroep wordt op 11 juli 1744 veroordeeld wegens meervoudige tuindiefstal en medeplichtigheid aan opzettelijke vernielingen. Hij wordt te pronkgesteld op het schavot met een strop om de hals, daarna gezeseld en gebrandmerkt en waarna levenslange tuchthuisstraf volgt. De eis van de officier was beduidend zwaarder, hij eiste de doodstraf door middel van ophanging op het schavot.

pijpenmaker. Waarschijnlijk gedwongen door de honger griste hij etenswaren van de toonbanken en werd daarvoor gestraft met twee jaar tuchthuis. In dit geval was de eis van de officier heel wat milder dan het vonnis van de schepenbank, wat niet vaak voorkwam. De officier eiste een bestraffing binnenskamers op de gevangenpoort. Ook weer in de achttiende eeuw kreeg een minderjarige de doodstraf. De zeventienjarige Cornelis Pieterse de Haen uit Gouda van beroep een pijpenmaker en Oost-Indiëvaarder.⁴⁷ Hij werd gestraft wegens beroving van vrouwen op klaarlichte dag met gebruik van geweld en deze beroving vond plaats vlak bij het Goudse galgenveld. Cornelis werd gehangen op het schavot bij het stadhuis, waarna zijn lichaam naar het galgenveld op een kar buiten de stad werd vervoerd om daar op het galgenveld weer aan kettingen opgehangen te worden. In deze zaak nam de rechtbank de eis van de officier over wat niet vaak voorkwam en zeker niet als het een Goudse burger aanging.

Soms werden hele families, die jarenlang een zwerversbestaan achter de rug hadden, inclusief de kinderen veroordeeld. Dat was ook het lot van Mari Ursuul Joseph, een veertienjarige zwerfster uit Rijssel.⁴⁸ Zij werd wegens landloperij en medeplichtigheid aan de misdrijven van haar moeder en stiefvader veroordeeld tot levenslange verbanning uit Holland en Westfriesland⁴⁹. Haar broertje, de tienjarige Anthonie Michiel Belhumeur, die tegelijk met zijn zuster, moeder en stiefvader gearresteerd was, werd ditmaal wegens zijn jeugdige leeftijd ontslagen van rechtsvervolging.⁵⁰

Bendevorming van ouderen met jeugdigen komt steeds vaker voor, bijvoorbeeld deze keer bestond de groep uit vier personen, George Stuart, een zestienjarige varensgezel uit Carlisle, Christoffel Bel, een zeventienjarige Engelsman uit Londen en twee leraren, Bart Meijs Macquee⁵¹ en Ondouw, een matroos⁵² respectievelijk 37 en 32 jaar oud. George en Cristoffel werden beiden gestraft wegens bedelarij en oplichting met vervalste documenten. George werd, voordat hij levenslang uit Holland en Westfriesland verbannen werd, eerst met roeden om de hals tepronkgesteld op het schavot en Christoffel kreeg alleen levenslange verbanning uit Holland en Westfriesland.

Naast bendevorming buiten de stad kwam dit verschijnsel ook binnen Gouda voor. Jacob Schoon, een twaalfjarige pijpenmaker werd tegelijk met drie anderen gevonnist⁵³, hij en de zestienjarige Andries van der Bijl⁵⁴ werden als de aanstichters door de rechtbank gevonnist. Beiden werden wegens meervoudige diefstal, tuindiefstal en heling van gestolen goederen veroordeeld tot strenge geseling binnenskamers en vier jaar tuchthuisstraf. De eis van de officier was zwaarder, deze eiste geseling in het openbaar op het schavot. De twee andere jongens, Pieter Gorissen⁵⁵ en Steeven Batting⁵⁶, kregen een minder zware straf. Voor medeplichtigheid moesten zij als straf de geseling van Jacob Schoon en Andries van der Bijl aanzien en daarna kregen zij een ernstige berisping van de president van de rechtbank.

Toch komen er zaken voor het gerecht die vragen oproepen, zoals in het geval van een veertienjarige pijpenmaakster MARRIGJE Taats die wegens tuindiefstal drie dagen hechtenis op water en brood krijgt in één van de castimentshuisjes op de Tiendewegspoort.⁵⁷ Eigenlijk heeft MARRIGJE enorm veel geluk gehad met deze, voor tuindiefstal milde straf, want tuindiefstallen vormden de gesel van de achttiende eeuw in Gouda en werden dan ook zeer streng gestraft, vaak zelfs met de dood.⁵⁸ De vierschaar had blijkbaar clementie met haar, temeer

---

⁴⁷ ORA-180 f25-26v. Cornelis heeft geen geluk, in 1725 is hij met de Oost-Indiëvaarder "Astrea" vertrokken maar heeft schipbreuk geleden. Later dat jaar is hij nogmaals vertrokken, nu op de "Leyden".

⁴⁸ Ibidem, f194-196v.

⁴⁹ Ibidem, f183. Mari Jeane l'Etat, 36 jaar en geboren in Béthune. Zij wordt als recidiviste wegens landloperij, bedelarij en diefstal veroordeeld tot tepronkstelling op het schavot met de strop om de hals en tot geseling, brandmerking en levenslange verbanning uit Holland en Westfriesland veroordeeld. Van de stiefvader, wordt wel vermeld dat hij "mede gevangene" is, maar van hem wordt geen vonnis vermeld. Wel staat hij vermeld in het RA-169, examinatieboek 1 april 1733 – 23 juni 1755, f169v-170v, f172-172v, f174-174v, f181v-182, als Jean Erveu, knopenmaker, 23 jaar, afkomstig uit La Tour de Paix in het kanton Bern in Zwitserland.

⁵⁰ ORA-169, Examinatieboek 1 april 1733 – 23 juni 1755, f177v-178.

⁵¹ Ibidem, f186v-188v. Bart Meijs Macquee, marskramer in kousen en neusdoeken, afkomstig uit "Agmoos" in Ierland. Hij wordt wegens bedelarij, oplichting en het in het bezit hebben van een boekje met namen van personen, die aalmoezen plegen te geven, veroordeeld tot strenge geseling en brandmerking op het schavot en levenslange verbanning uit Holland en Westfriesland.

⁵² Ibidem, f188v-190v. Veroordeeld wegens bedelarij en oplichting tot tepronkstelling op het schavot met een brief met daarop "Falsaris en Bedrieger", strenge geseling en levenslange verbanning uit Holland en Westfriesland.

⁵³ ORA-181, f182v-187. Jacob Schoon, pijpenmaker, 12 jaar, wonende in de Zak.

⁵⁴ Ibidem, f177v-182. Andries van der Bijl, pijpenmaker, 16 jaar, wonende in de Lemdulsteeg.

⁵⁵ Ibidem, f187v-189. Pieter Gorissen, pijpenmaker, 13 jaar, wonende op de Oosthaven.

⁵⁶ Ibidem, f189v-190v. Steeven Batting, baander, 15 jaar, wonende op het Lombarddwatertje.

⁵⁷ ORA-181, f201-202. Onder het vonnis staat de verklaring dat MARRIGJE niet in staat is deze kosten te zelf betalen en dat zij geen bezittingen heeft die te gelde gemaakt kunnen worden om deze kosten te betalen.

⁵⁸ ORA-180. In 1744 werden 10 mensen wegens meervoudige tuindiefstal ter dood veroordeeld, allen afkomstig uit Gouda en omstreken.

daar het hier om een eerste overtreding ging. Maar wat heeft Marrigje nu eigenlijk gedaan? Zij heeft twee appels, die van een boom waren gevallen, opgeraapt en opgegeten en is daarbij op heterdaad betrapt.

Veroordeelden achttiende eeuw

05-08-1726	Cornelis Pietersz de Haen, pijpenmaker, Oost-Indiëvaarder	Gouda	17 jaar
31-05-1743	Philips Hoogenboom, schoenmakersknecht	Gouda	15 jaar
05-07-1746	Mari Ursuul Joseph, zwerfster	Rijssel	14 jaar
05-07-1746	George Stuart, varensgezel	Carlisle	16 jaar
05-07-1746	Christoffel Bel, varensgezel	Londen	17 jaar
08-08-1746	Andries Andriesz van Wittenburg, wever	Amsterdam	14 jaar
16-04-1751	Willem van den Bergh uit Bloemendaal	Gouda	16 jaar
24-01-1752	Ary Begeer, pijpenmaker	Gouda	12 jaar
20-04-1758	François Barend Plessi	Gouda	17 jaar
30-07-1763	Claes de Hoog, pijpenmaker	Gouda	15 jaar
30-07-1763	Maarten de Hoog, pijpenmaker	Gouda	17 jaar
22-08-1797	Pieter Cornelis Wetteling, marskramer	Amsterdam	13 jaar
03-01-1798	Pieter Gorissen, pijpenmaker	Gouda	13 jaar
03-01-1798	Jacob Schoon, pijpenmaker	Gouda	12 jaar
03-01-1798	Steeven Batting, baander	Gouda	15 jaar
03-01-1798	Andries van der Bijl, pijpenmaker	Gouda	16 jaar
03-10-1799	Marrigje Taats, pijpenmaakster	Gouda	14 jaar

Tijdens de laatste tien jaar van het bestaan van de Goudse schepenbank werden vooral kinderen uit Gouda zelf gevonnist⁵⁹ onder wie een drietal van 12 jaar oud, waarbij sprake is van min of meer georganiseerde misdaad en van bendevoering. Gijs den Os⁶⁰, Hendrik van der Pijl⁶¹ en Willem van den Bogaard⁶² stonden terecht voor meervoudige diefstal van kleding en sierraden en kregen ondanks hun leeftijd zeer zware straffen. Gijs den Os kreeg twaalf jaar tuchthuisstraf, Hendrik elf jaar en Willem tien jaar. Na afloop van hun straftijd kregen zij alledrie nog eens een verbanningsstraf van 25 jaar uit het departement Holland. De eis van de officier was heel wat zwaarder, namelijk strenge geseling op het schavot, 25 jaar tuchthuisstraf en daarna nog eens vijftien jaar verbanning.

Op het einde van de achttiende eeuw kwam de langdurige tuchthuisstraf steeds meer in zwang bij de schepenbank, waarbij men zou verwachten dat de verbanningsstraffen wat korter werden, maar niets is minder waar zoals blijkt. In 1805 kreeg de zestienjarige Cornelia van Vuuren wegens banbreuk en meervoudige diefstal acht jaar tuchthuisstraf in een van de tuchthuizen binnen de Republiek, waarna een verbanningsstraf van vijftien jaar uit het departement Holland volgde⁶³, de eis van de officier daartegenover was; strenge geseling op het schavot, zes jaar tuchthuisstraf en na afloop daarvan nog eens 25 jaar verbanning. De zware straf was namelijk te wijten aan een eerder vonnis in het jaar daarvoor door het Comité van Justitie van Stein en Willens voor een niet vermeld vergrijp tot twaalf jaar verbanning uit het departement Holland.

In de periode rondom de vastlegging van het strafrecht in het Crimineel Wetboek verschilde de strafmaat nogal van het stedelijk strafrecht. Als het dan nog om veroordelingen van verscheidene leden uit één familie gaat, dan illustreert dat toch wel de willekeur van de toenmalige rechtspraak.

Uit de Goudse familie Van Wijk werden de vader en zijn drie zoons op twee verschillende tijdstippen berecht; namelijk in november 1808 de periode van het nog geldend stedelijk strafrecht en in augustus 1809 na de invoering van het Criminele Wetboek.⁶⁴ De ene helft van de familie met name de twintigjarige Leendert van

⁵⁹ In de negentiende eeuw worden, in dit geval de periode van 1800 tot 19 december 1810, 41 personen veroordeeld, onder wie 32 mannen (78,0 %) en 9 vrouwen (22,0 %). Ook in de negentiende eeuw worden er weer kinderen onder de achttien jaar veroordeeld. Van het totaal van 41 veroordeelde personen zijn er zeven jongens (17,1 %) en twee meisjes (4,9 %). Van deze kinderen komen er twee uit Amsterdam, één uit Stettin en de overige zes kinderen uit Gouda.

⁶⁰ ORA-181, f221-222.

⁶¹ Ibidem, f222-223, Hendrik woonde op de Lage Vesten.

⁶² Ibidem, f223v-225v. Willem woonde op de Nieuwe Haven in de Baan.

⁶³ Ibidem, f239-240v. Cornelia woonde in Gouda op de Karnemelksloot.

⁶⁴ Ibidem, f259. voor Jan van Wijk en f253-253v en f266 voor Nanne van Wijk.

Wijk⁶⁵ en zijn broer de zeventienjarige Jan werden nog volgens de oude wetgeving berecht. Voor diefstallen en landloperij werd Leendert geseseld en veroordeeld tot een tuchthuisstraf van vijf jaar en acht jaar verbanning. De zeventienjarige Jan moest de geseling van zijn broer aanzien en kreeg een tuchthuisstraf van acht jaar en negen jaar verbanning.

De andere helft van de familie met name Nanne van Wijk⁶⁶ en zijn vader Jacob van Wijk van 61 jaar⁶⁷ in 1809 werden voor hetzelfde berecht. De vader kreeg twee jaar tuchthuisstraf met een verbanningsstraf van vijf jaar en zijn zoon Nanne kreeg conform de regelgeving voor minderjarigen in het Criminele Wetboek een straf van 4 dagen hechtenis op water en brood in een castimentshuisje met daarna een verbanning van twee jaar. Voor de goede gang van zaken moet vermeld worden dat op 11 juni 1809 bij Koninklijk Besluit de minderjarige Jan van Wijk ontslagen werd uit het tuchthuis met handhaving van de verbanningsstraf en dat Cornelia van Vuuren bij diezelfde gelegenheid wegens goed gedrag twee jaar strafvermindering in het tuchthuis kreeg.

In de achttiende eeuw kwam, in tegenstelling met de Zuidelijke Nederlanden, de economische bloei in de Noordelijke Nederlanden in zekere zin tot stilstand, waardoor de kloof tussen rijk en arm nog groter werd. Dit beeld verschilde geenszins met dat van de stad Gouda. Meer jongeren kwamen uit Gouda en minder 'vreemdelingen' verschenen voor de schepenbank. Ook het bekende verschijnsel van bendevoorming in de Noordelijke Nederlanden⁶⁸ vond eveneens aftrek binnen de stedelijke samenleving van Gouda. Jongeren organiseerden zich en zetten een soort handel op in door eigen diefstal verkregen goederen. Behalve bendevoorming kwam het voor dat dakloze families, zoals hier de Goudse familie Van Wijk, zich gezamenlijk staande wilden houden en met diefstal en landloperij voorzagen in hun levensonderhoud. Voor de jongeren in deze familie bood de overgang van de oude stedelijke wetgeving naar een gecentraliseerde strafwetgeving een zekere troost gezien de vastgelegde leeftijdsbepalingen in het Criminele Wetboek.

Veroordeelden in de negentiende eeuw

03-08-1801	Gerrit van As, baander	Amsterdam	13 jaar
03-08-1801	Alida Lupkers, visverkoopster	Amsterdam	16 jaar
07-07-1802	Gijs den Os	Gouda	12 jaar
07-07-1802	Hendrik van der Pijl	Gouda	12 jaar
07-07-1802	Willem van den Bogaard	Gouda	12 jaar
01-09-1805	Cornelia van Vuren	Gouda	16 jaar
29-09-1802	Joseph Breyer	Stettin	16 jaar
14-11-1808	Jan van Wijk, kuiper	Gouda	17 jaar
15-08-1809	Nanne van Wijk, visser	Gouda	17 jaar

Conclusie

De jeugdcriminaliteit vanaf de vijftiende eeuw tot het begin van de negentiende eeuw in Gouda geeft in die periode van ongeveer 350 jaar een golfbeweging te zien. In de vijftiende eeuw is Gouda nog min meer een besloten samenleving waarbinnen het vooral de stedelijke jongeren zijn die overtredingen begaan. Dat er meer jeugdigen gestraft zullen zijn dan uit de vonnisboeken blijkt wordt onder meer duidelijk uit andere stedelijke rechtsbronnen waarin een duidelijk beeld naar voren komt van een strafbeleid ten opzichte van jongeren. Door de meer omliggende gegevens in de daaropvolgende eeuw wordt de interpretatieruimte wat groter.

In de zestiende eeuw loopt de gesloten Goudse samenleving averij op door de sociale en economische problematiek in de Nederlanden. Het gevolg daarvan voor de jeugdcriminaliteit is dat er heel wat 'vreemde' jongeren wegens landloperij en bedelarij voor de Goudse vierschaar verschijnen, omdat de berechting van een delict valt onder het rechtsgebied waarbinnen het plaatsvindt. De centrale en stedelijke overheidsbesturen lopen voor wat betreft de strafwetgeving op de landloperij en aanverwante delicten voortdurend achter de

⁶⁵ ORA-181, f254v-257. Leendert van Wijk, ex-visser, 20 jaar, gewoon hebbende aan de Goukade bij zijn ouders, thans zonder vaste woon- of verblijfplaats. Leendert wordt wegens landloperij en diefstal veroordeeld tot strenge geseling op het schavot, vijf jaar tuchthuisstraf en acht jaar verbanning uit het voormalige departement Holland.

⁶⁶ Ibidem, f252 en f263v-264. Op 4 augustus 1809 wordt Jacob van Wijk, 61 jaar, ex-klompenmaker en vader van Leendert, Jan en Nanne, wegens landloperij veroordeeld tot zes jaar verbanning uit het voormalige departement Holland onder verwijzing naar het Crimineel Wetboek, titel 1, artikel 7, paragraaf 27 van 31 december 1808.

⁶⁷ Ibidem, f252, 263v-264. Op 4 augustus 1809 wordt Jacob van Wijk, 61 jaar, ex-klompenmaker en vader van Leendert, Jan en Nanne, wegens landloperij veroordeeld tot zes jaar verbanning uit het voormalige departement Holland onder verwijzing naar het Crimineel Wetboek, titel 1, artikel 7, paragraaf 27 van 31 december 1808.

⁶⁸ F.Egmond, *Op het verkeerde pad. Georganiseerde misdaad in de Noordelijke Nederlanden 1650-1800*. (Amsterdam 1999)

feiten aan en zien zich geconfronteerd met een bijna onoplosbaar probleem, dat in de zeventiende eeuw schrikbarende vormen aan zal nemen.

In de zeventiende eeuw verergert deze vorm van misdaad, maar ook de Goudse jongeren gaan zich steeds meer roeren door veelvoudig overtredingen te begaan zoals straatschenderij en openbare dronkenschap, een stedelijk probleem dat almaar ernstiger vormen aanneemt. De algemene economische situatie zal in de achttiende eeuw wat meer rust brengen in de Nederlanden en ook in Gouda.

Door de afnemende bedrijvigheid tijdens de achttiende eeuw in de Noordelijke Nederlanden vermindert de aantrekkingskracht van de steden en blijft de stad Gouda zitten met de jeugdcriminaliteit van eigen bodem, waar vooral de jonge pijpenmakers een belangrijk deel van uitmaken. Lange tuchthuisstraffen en de langdurige verbanningsstraffen die na de straftijd opgelegd werden, gaven de stad de garantie om van deze jeugdige criminelen geruime bevrijd verlost te zijn. Na 1811 zal de stad Gouda ongetwijfeld nog meer kennis gemaakt hebben met diverse vormen van jeugdcriminaliteit, maar dan vindt de berechting van de jongeren langs landelijk afgebakende wetten plaats, wat voor die tijd zeker niet het geval was.